

ВІДГУК
на дисертацію Басараба Володимира Ілліча
«Державотворча концепція та національно-патріотичні ідеї митрополита
Андрея Шептицького» на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук (доктора філософії) зі спеціальності
07.00.01— Історія України

На нинішньому етапі розвитку українського суспільства особливо важливими є розбудова державності та збереження національно-культурної ідентичності. Митрополит Андрей Шептицький у своїх морально-пасторальних творах детально осмислював реалії духовно-культурного та суспільно-політичного життя українців, а його роздуми про специфіку політичних систем, вплив держави на церкву та життя громадян є цікавими й актуальними сьогодні, що зумовлює також і актуальність теми дисертаційного дослідження Володимира Басараба.

У дисертаційній роботі розглянуто погляди А. Шептицького на процес державотворення й причини відсутності національної єдності між українцями в історичному розрізі, акцентовано на його переконанні в тому, що проблема зародження конфліктів у середовищі українців лежить швидше не в ідеологічній, а в психологічній площині, а саме в нездатності українських політиків домовитися між собою, постійній роз'єднаності української національної еліти, що призводило до суперечок, міжособної боротьби й захоплення влади в Україні чужинцями в різні історичні епохи. Тому вихід у науковий світ дисертаційного дослідження Басараба Володимира Ілліча «Державотворча концепція та національно-патріотичні ідеї митрополита Андрея Шептицького» видається актуальним і своєчасним.

Дисертаційна робота виконана в межах і відповідно до комплексної наукової теми «Політичні, державно-управлінські й регіональні процеси в країнах

Центральної та Східної Європи» (номер державної реєстрації № 011511011922), яку виконувала кафедра політології і державного управління факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» у 2015 – 2018 рр.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність та наукова новизна, сформульованих у дисертації, зумовлений достатньою логічною обґрунтованістю, продуманою та узгодженою структурою, достатнім застосуванням методологічного інструментарію та використанням документальних, особливо архівних джерел.

Наукова новизна дисертації зумовлена сукупністю поставлених завдань та засобами їх розв'язання і полягає в тому, що дисертантом відібрано й комплексно та багатоаспектно проаналізовано саме ті пастирські послання, листи, меморандуми, декрети А. Шептицького, які стосуються суспільно-політичного життя й відображають державницькі та політичні погляди, ідеї, національні переконання митрополита Галицького. Значна частина цих документів ще не була об'єктом аналізу вчених. Автором осмислена державотворча концепція митрополита А. Шептицького крізь призму пастирських послань, листів та меморандумів, здійснено типологічне зіставлення його політичних висновків та узагальнень стосовно партій та політичних систем з реаліями сучасної України, проаналізовано державотворчі ідеї в історичному розрізі, розглянуто пастирські послання, в яких митрополит аргументовано викриває антигуманну сутність комуністичної ідеології та показує злочини комуністів в Україні та Європі.

У дисертаційній роботі проаналізовано погляди А. Шептицького на роль Української греко-католицької церкви у процесі становлення української державності, акцентовано на актуальності трактування митрополитом Галицьким ідеї єдності церков в Україні як запоруки єдності народу. Розглянуто погляди А. Шептицького про вплив православної церкви Московського патріархату на свідомість українців (формування розбрату між українцями за конфесійною ознакою, руйнування українських національних цінностей та

викривлення історичних фактів). Також акцентовано увагу на спробі А. Шептицького налагодити конструктивний діалог з очільниками Української православної церкви задля єднання українців з метою побудови єдиної національної церкви та самостійної України.

Структура дисертації побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається із вступу, чотирьох розділів, які поділяються на десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Така композиція дисертаційної роботи є логічною та виправданою в контексті заявленої проблеми та відображає її послідовний аналіз.

Враховуючи принципові відмінності в зображенні історії проблеми і її залежність від різних методологічних підходів дослідження, історіографія теми подається в хронологічному порядку. Праці про А. Шептицького поділено на декілька груп: праці радянського періоду - цілком тенденційні, написані в руслі комуністичної ідеології; статті та наукові розвідки українських громадсько-політичних діячів, представників національно-патріотичних рухів початку ХХ століття, а також праці вчених діаспори, які публікувалися в Європі, США та Канаді протягом ХХ-ХХІ століть; наукові розвідки українських дослідників, котрі з'явилися після проголошення незалежності України, й неупереджено висвітлюють різні аспекти життя та діяльності митрополита, (дис., с. 29-48)

Праця спирається на широку й різноманітну джерельну базу, яку становлять архівні та опубліковані документи і матеріали, періодичні видання, спогади, мемуари, подорожні нотатки, (дис., с. 49-52) Слід наголосити, що дисертантом проведена кропітка робота над джерельною базою дослідження. Значно посилило наукову вагу дослідження і дозволило всебічно розкрити заявлену наукову тему достатньо ґрунтовне використання архівних та опублікованих документів і матеріалів, періодичних видань, спогадів та збірник документів «Митрополит Андрей Шептицький. Життя і Діяльність. Документи і Матеріали» і збірка праць самого митрополита А. Шептицького. (автореф., с. 6-7)

Дисертаційна робота базується на загальнонаукових методах аналізу та синтезу, системного аналізу, порівняльно-історичного, компаративістського

комплексного, використана національно-екзистенційна методологія. У роботі також застосовано історико-типологічний, історико-біографічний, історико-генетичний, історико-системний методи (дис. 59-62). Використання сучасних методів дослідження, залучення неопублікованих документів, виданих матеріалів, періодики та інших джерел дозволили розв'язати поставлені завдання та всебічно дослідити проблему.

Розглядаючи проблему державотворчих ідей А. Шептицького в історичному контексті автор аналізує бачення ним найважливіших передумов для формування сильної Української держави, яка б базувалася на монолітній нації та принципах релігійної єдності й соціальної солідарності, наголошує, що митрополит Галицький вважав завданням церкви — стати головною рушійною силою для національної єдності і вітчизняного державотворення, а церковно-релігійна діяльність, на його думку, повинна ґрунтуватися, в першу чергу, на можливості виховного й освітнього впливу на громадян. Автором доведено, що митрополит А. Шептицький у багатьох пастирських посланнях, написаних на суспільно-політичну тематику, акцентував на неможливості трансформувати державний лад, не змінивши етично-інтелектуальних норм життя більшості населення країни. Митрополит Андрей створив своєрідну світоглядну модель щасливого суспільства, підґрунтям якого повинні бути християнські цінності, міцна родина, різні громадські об'єднання, що мали б на меті морально-інтелектуальний розвиток особистості, сприяли б її самореалізації в колективі шляхом втілення в життя євангельських заповідей. Передумовою побудови держави, де б громадяни почувалися щасливими, на думку А. Шептицького, є спільність устремлінь всього народу й усунення розмежування за крайовою чи територіальною ознакою, (дис., с. 114-126)

Аргументованим видається узагальнення автора щодо висновків митрополита про постійну роз'єднаність української національної еліти, що призводило до захоплення влади в Україні чужинцями в різні історичні епохи, переконання, що неможливо трансформувати державний лад, не змінивши етичних норм життя більшості населення країни, (дис., с. 127-129)

На особливу увагу та схвалення заслуговує звернення автора до методики розробки моделі державотворення в працях А. Шептицького. Важливе місце у процесі державотворення А. Шептицький відводить питанню виховання підростаючого покоління, освічених громадян, які були б здатні обрати для себе гідну владу – не випадковим, а обдуманим, свідомим рішенням під час участі у виборах органів державного управління. Митрополит акцентує на праві громадян самостійно обирати собі ту державну модель, яка найбільше б узгоджувалася з ментальністю, світоглядом та традиціями народу.

Заслуговує на увагу твердження на розмежуванні митрополитом Галицьким двох понять — «християнська демократія» і «демагогія». А. Шептицький наголошує на необхідності встановлення християнської демократії, оскільки саме вона забезпечить мир у країні, добробут і щастя громадян, водночас він засуджує «демагогію» (нехристиянську демократію), що базується на соціалістичних ідеях, наслідком яких є неволя, нужда і руїна. Митрополит Галицький недоречною у державному устрої вважає однопартійність, а національний шовінізм трактує як явище, що засліплює людей і не дає бачити прав інших громадян. Основними підвалинами Рідної Хати-Батьківщини він називає національну єдність, мову та загальнонародну волю до державотворення, (дис., с. 138)

На особливу увагу та схвалення заслуговує звернення автора до аналізу впливу митрополита на думку української молоді в Галичині, яка була захоплена ідеями «народного фронту» та вірила в можливість якісних змін завдяки злуці з більшовиками. Андрей Шептицький чітко усвідомлював ілюзорність обіцянок комуністів, які насправді відмовилися від демократичних методів діяльності. Він застерігав Європу перед небезпекою більшовизму, оскільки ця ідеологія передбачала жорстку диктатуру. Митрополит Галицький бачив у християнстві той важіль протидії, який зможе зупинити людей, що вже якоюсь мірою симпатизують більшовицьким ідеям, й застерегти інших перед спокусливими обіцянками, котрими рясніли агітаційні листівки комуністів. Митрополит засуджував створення комсомольської організації як альтернативи

християнським спільнотам, викривав агресію й жорстокість методів більшовиків. Правда інформація про події в Україні, викривальні факти про політичну діяльність більшовиків, оприлюднені Владикою, свідчать про патріотизм та високу громадянську свідомість А. Шептицького. (дис., с. 196; автореф., с. 11) Заслуговує схвалення аналіз документів, які засвідчують, що А. Шептицький завжди прагнув вберегти український народ від агресивної, шовіністичної політики Польщі та гітлерівської Німеччини, котрі захоплювали українські землі й ставилися до наших громадян із зневагою. І з-поміж усіх єпископів католицької церкви в Європі лише митрополит Андрей так відкрито й відважно виступив проти нацизму, (автореф., с. 13) А. Шептицький все своє життя прагнув утвердження незалежної України, робив для цього все можливе, щиро вірив у 1941 р., що за підтримки Німеччини його мрія може здійснитися, і гірко розчарувався у своїх сподіваннях вже в 1942 р., усвідомивши подібність ідеологій А. Гітлера та Й. Сталіна. Він засуджував включення території Галичини до складу Польського генерал-губернаторства й передачу Одеси разом з прилеглими територіями під управління Румунії. Автор переконливо доводить, що митрополит Галицький ніколи не симпатизував нацистам, як про це часто писали радянські історики, а, навпаки, відстоював інтереси українців і прагнув вберегти їх від жорстокості німецької армії, (дис., с. 260-267)

Автор доводить, що митрополит Андрей прагнув усіма силами уникнути взаємної ворожнечі українців і поляків. Розглянуто його позицію у справі польсько-українських стосунків на основі аналізу пастирських послань та листів із періоду українсько-польської війни 1918–1919 рр., українсько-польських протистоянь 1930-х років та окупації німцями польських та українських земель. Всі ці документи містять однозначний осуд ненависті, шовінізму та братовбивчих сутичок. Митрополит Андрей відмежовує Українську греко-католицьку церкву від політики насильного «окатоличення» й грабунку українців.

Завершується наукове дослідження достатньо розгорнутими висновками, які впливають зі змісту роботи. Вони є логічними, слугують віддзеркаленням

основних результатів дисертаційної роботи (дис., с. 285-292, автореф., с. 14-16). Аналіз основної частини дисертації, дозволяє дійти висновку, що поставлена мета дисертаційної роботи в ході виконання дослідження досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Результати наукового дослідження характеризуються теоретичною та практичною значущістю. Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що державотворчі ідеї, спостереження та висновки митрополита Галицького, осмислені в роботі, можуть бути використані сучасними політичними діячами задля розбудови демократично-правового суспільства в Україні. Положення і висновки наукового дослідження доцільно застосовувати у вищих навчальних закладах під час викладання нормативних дисциплін і теоретичних спецкурсів.

Апробація результатів дослідження проводилася на всеукраїнських та регіональних конференціях впродовж останніх 5 років. Достовірність отриманих результатів забезпечується поглибленим вивченням історіографії теми, неупередженим аналізом широкого кола джерел, застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, які відповідають меті, предмету й завданням дисертації.

Дисертація є самостійною науковою працею. Результати і положення, що виносяться на захист, становлять наукову новизну роботи, отримані здобувачем особисто. Автором дисертації відібрано з-поміж величезного масиву праць А. Шептицького ті, в яких відображені проблеми українського державотворення, виховання національно-свідомих громадян, сутності патріотизму, ставлення митрополита Галицького до окремих політичних режимів, партій та рухів. Дисертантом обрано не окремий історичний період чи вузьку проблему, а в роботі здійснено комплексний аналіз державницького світогляду А. Шептицького. Також в дисертації наголошено на актуальності політичних висновків та узагальнень митрополита Галицького для реалій сучасної України.

Результати дисертаційної роботи викладено у 16-ти публікаціях, з них: одна одноосібна монографія, дві монографії у співавторстві, 5 наукових статей, опублікованих у фахових виданнях України з історичних наук (у тому числі, 4 наукові статті, опубліковані у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз), 1 стаття у закордонному виданні, та 7 – у матеріалах конференцій.

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави зробити висновок, що за структурою та змістом він відповідає вимогам, що ставляться Міністерством освіти і науки України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого Володимиром Басарабом дисертаційного дослідження. Зміст автореферату та основні положення дисертації – ідентичні.

Зауваження та дискусійні положення. Визнаючи загалом високий науково-теоретичний рівень та ґрунтовність дисертаційного дослідження, слід звернути увагу і на певні прогалини, побажання та дискусійні позиції, притаманні будь-якій дослідницькій роботі.

1. У вступній частині, зокрема у формулюванні завдань дослідження (автореф., с. 2; дис., с. 23), доцільніше було б, на нашу думку, і про це свідчить практика наукових досліджень, взамін термінів «вивчити», «показати», застосовувати висловлювання на кшталт «проаналізувати», «визначити», «довести», що точніше відповідатиме системності застосування методологічного апарату та чіткості парадигмального розуміння наукового феномену, що досліджується.

2. У рубрикації наукова новизна отриманих результатів (автореф., с. 3; дис., с. 24) у першій позиції доцільнішим видається формулювання «комплексно вивчено державотворчу концепцію митрополита А. Шептицького крізь призму пастирських послань» і далі по тексту.

3. На нашу думку, варто було трохи більше уваги зосередити на процесі формування світогляду Андрея Шептицького, розглянувши його шлях до митрополичого й державницького служіння на благо українського

народу. Слід було глибше окреслити ті фактори та події в житті майбутнього Владики, які зумовили його життєвий вибір, сприяли його становленню як патріота України.

4. Також можна було б простежити долю та реалізацію державотворчих ідей митрополита Галицького після його смерті, окреслити їх вплив на українських греко-католицьких ієрархів Галичини після встановлення там радянської влади.

5. У четвертому розділі, де йдеться про церковно-державницьку позицію А.Шептицького в ставленні до польської шовіністичної політики та нацизму, на наш погляд, доцільно було поглибити тему взаємостосунків митрополита Галицького з провідниками ОУН, зокрема, С.Бандерою та А. Мельником, простежити ставлення А. Шептицького до ОУН(Б) та ОУН(М). У такий спосіб можна було б увиразнити розуміння розбіжностей у їх баченні боротьби з ворогом та, відповідно, баченні процесу становлення незалежної України. У цьому контексті, на тлі діяльності радикально налаштованих представників ОУН, яскраво виявляється специфіка християнського патріотизму А. Шептицького, його здатність до дипломатичного вирішення складних політичних конфліктів.

6. Досліджуючи церковно-державницьку позицію А.Шептицького в ставленні до польської шовіністичної політики та нацизму, слід було звернути більше уваги на його концепцію незалежності України.

7. Автореферат і дисертація не позбавлені публіцистики, граматичних огріхів та помилок, хоча текст, загалом, в цілому читається легко і написаний добротною українською мовою.

Вказані зауваження та побажання у цілому носять рекомендаційний характер та не зменшують важливого наукового значення дисертаційного дослідження, яке є ще одним вагомим кроком до системного, правдивого висвітлення складних сторінок історії України.

Висновок

Змістовний аналіз дисертації засвідчує, що робота Басараба В. І. «Державотворча концепція та національно-патріотичні ідеї митрополита Андрея Шептицького» є самостійним, завершеним дослідженням, що розкриває актуальну в науковому і суспільному сенсі тему, виконана на високому науково-теоретичному та методичному рівні і відповідає вимогам п. п. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), Наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р., а Басараб Володимир Іллів заслужує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних інститутів та процесів
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

 В.В.Марчук

